

MARTA GRESZATA-TELUSIEWICZ
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
ORCID: 0000-0003-0304-3500

ZASADA APELACYJNOŚCI W ŚWIETLE *MITIS IUDEX DOMINUS IESUS*

Treść: Wprowadzenie. – 1. Pojęcie i znaczenie apelacji. – 2. Procedura apelacyjna. – 3. Dekret wykonalności wyroku. – 4. Obowiązek obrońcy węzła do wniesienia apelacji. – 5. Teoretyczny obraz zasady apelacyjności. – Wnioski.

Wprowadzenie

Treścią zasady apelacyjności jest uprawnienie wiernego – strony procesowej do ponownego rozpatrzenia jego sprawy sądowej przez inny turnus sędziów, wręcz przez inny trybunał sądowy. Jest to *ius*, które suponuje możliwość odwołania się od orzeczenia sądu niższej instancji do sądu wyższej instancji. Zasada ta jest podstawową dla każdego procesu kanonicznego i wynika ze sprawiedliwości sądowej, tym samym z obowiązku zachowania sprawiedliwości w Ludzie Bożym.

Zasada apelacyjności funkcjonuje w kanonicznym *iudicium* w ramach rozstrzygnięcia sporu, które obok rozpoznawania sporu składa się na formalistykę procesową¹. Rozstrzygnięcie sporu jest dla podmiotów sporu najważniejszym etapem procedury sądowej, wszystkie wcześniejsze działania są dla nich o tyle istotne, o ile zmierzają w kierunku przyznania im oczekiwanego uprawnienia. Ze względu

¹ M. GRESZATA, *Iudicium cum principiis. Kodeksowa weryfikacja wybranych zasad procesowych w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa*, Lublin 2008.

na to, że owo rozstrzygnięcie nie zawsze jest dla stron satysfakcjonujące, musi istnieć w systemie kanonicznego prawa procesowego zasada apelacyjności, jako współtworząca *iudicium* w jego istocie, gdyż związana z wewnętrzną strukturą *iudicium*.

Nieco innego wymiaru nabiera przedmiotowa zasada w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa, w kontekście reformy Papieża Franciszka i nowego przepisu wprowadzonego w Liście apostoelskim Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*: „Wyrok, stwierdzający po raz pierwszy nieważność małżeństwa, po upływie terminów ustalonych w kanonach 1630–1633, staje się wykonalny”². Kanonem tym zostaje wprowadzona bardzo istotna zmiana, polegająca na zniesieniu obowiązku wydania podwójnego zgodnego orzeczenia. Przepis ten jednocześnie podtrzymuje możliwość wniesienia apelacji przez stronę, która czuje się pokrzywdzona wyrokiem, jak również przez rzecznika sprawiedliwości oraz obrońcę węzła, a więc przez strony, które uczestniczą lub mogą uczestniczyć w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa³. Warto więc przyjrzeć się tylko niektórym problemom nasuwającym się po powstaniu nowej rzeczywistości formalno–prawnej w 2015 roku.

1. Pojęcie i znaczenie apelacji

Słowo „apelacja” (*appellatio*)⁴ pochodzi z języka łacińskiego *appellare* i ma następujące znaczenie: wołać, prosić lub zwrócić się o pomoc, odwołać się⁵. Ze względu na dość odległe pochodzenie instytucji apelacji, można znaleźć bardzo dużo jej definicji, jednakże nie zawierają one w swej treści zbyt wielu rozbieżności. Dzieje się tak dlatego, że w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku została zawarta definicja

² MIDI c. 1679.

³ A. ZAMBON, *Esecutività della sentenza e impugnazione*, w: La riforma del processo canonico per la dichiarazione di nullità del matrimonio, a cura del gruppo italiano docenti di diritto canonico, Milano 2018, s. 276.

⁴ Instytucja apelacji została bardzo szeroko omówiona przez autorkę w artykule: M. GRESZATA, *Apelacja w świetle Instrukcji Dignitas Connubii*, *Roczniki Nauk Prawnych* 16 (2006), nr 2, s. 229-239.

⁵ M. PLEZIA, *Słownik łaciński – polski*, t. 1, Warszawa 1959, s. 17.

apelacji w kanonie 1628, z której wynika, że jest to odwołanie się przez stronę, która czuje się pokrzywdzona jakimś wyrokiem, do wyższego sędziego, czyli do sądu wyższej instancji⁶.

Ślady apelacji, w ścisłym tego słowa znaczeniu, można napotkać już w pismach najstarszych ojców Kościoła, takich jak św. Klemens Rzymski i św. Cyprian. Jednak prawodawstwo kościelne w tym kierunku nie było jeszcze w początkach Kościoła rozwinięte, co do wszystkich szczegółów i formalności, jakie powstały w późniejszych wiekach. Korzystano, więc z niej dość rzadko. Było to skutkiem patriarchalnego charakteru ówczesnego sądu biskupiego, gdzie biskup stojący na czele wspólnoty traktowany był jak sprawiedliwy ojciec, a nie sędzia wydający wyrok w sprawach skierowanych do niego przez wiernych. Z czasem jednak apelacja stała się zwyczajnym środkiem dostępnym dla każdego. Łatwość dostępu powodowała, że wierni wnosili ją, chcąc zmienić wyroki sądów kościelnych. Możliwość apelacji wywodzono z prawa naturalnego, które domaga się, aby każdy pokrzywdzony miał możliwość obrony, dlatego dosyć wcześnie wydano nakaz przyjmowania apelacji. Pod wpływem prawa rzymskiego usiłowano się z czasem odwołać od wyroku sądu kościelnego do cesarza, co było uznawane za nadużycie, gdyż katolik wnosząc taką apelację robił to bezpodstawnie, a sytuacja taka była karana⁷.

Instytucja apelacji ma na celu ponowne rozpatrzenie sprawy, a tym samym uchylene lub zmianę wyroku wydanego przez sąd niższej instancji, który jest niekorzystny dla strony apelującej⁸. Prawo do apelowania wynika z naturalnego uprawnienia człowieka do obrony

⁶ Por. P. MONETA, *L'appello. Il processo matrimoniale canonico*, Studi Giuridici XXIX, Città del Vaticano 1994, s. 771-795; P. KASPRZYK, *Instytucja apelacji w kanonicznym postępowaniu sądowym o nieważność małżeństwa*, Roczniki Nauk Prawnych 13 (2003), z. 2, s. 161-183.

⁷ I. GRABOWSKI, *Prawne środki w procesie kanonicznym*, Lwów 1913, s. 41-56; S. CIESIELSKI, *Wniesienie apelacji w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*, Prawo Kanoniczne 30 (1987), nr 3-4, s. 190-191.

⁸ S. CIESIELSKI, dz. cyt., s. 193; por. E. OLIVARES, w: *Appello (Appellatio)*. *Nuovo dizionario di diritto canonico*, a cura di C.C. Salvador, V. de Paolis, G. Ghirlanda, San Paolo 1993, s. 42-44.

przed niesprawiedliwością⁹. Podstawą apelacji jest przeświadczenie strony, iż wyrok niższej instancji jest dla niej krzywdzący, a tym samym niesprawiedliwy. Wyrok może stać się niesprawiedliwy, czyli naruszać interes strony, na skutek naruszenia prawa materialnego poprzez błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie w konkretnej sprawie, jak również poprzez niewłaściwe ustalenie stanu faktycznego, albo w razie nie wyjaśnienia, istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, okoliczności faktycznych¹⁰.

Do momentu wejścia w życie *Mitis Iudex Dominus Iesus* apelacja w procesach o nieważność małżeństwa była właściwie instrumentem obowiązkowym w celu uzyskania wyroku ostatecznego. W takich sprawach miała miejsce apelacja z urzędu, która polegała na przesłaniu (*transmittatur*) akt z pierwszej instancji do drugiej instancji bez konieczności składania pisma apelacyjnego przez stronę procesową. W sprawach małżeńskich rządziła, bowiem zasada zgodności dwóch orzeczeń sędziowskich, aby rozstrzygnięcie było ostateczne a wyrok wykonalny¹¹.

Zniesienie *duplex conformis*, zgodnie z nowymi przepisami, należy odczytywać nie jako zerwanie z przeszłością, ale w perspektywie ciągłości hermeneutyki, według której prawodawca, idąc śladem swoich wybitnych poprzedników, nie zrobił nic innego poza zmianą narzędzi procesu kanonicznego w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby obecnych czasów. Świadczą o tym słowa Ojca Świętego we wstępie do *Mitis Iudex*, gdy jest mowa o tym, że celem reformy jest sprostanie potrzebom ogromnej liczby wiernych, którzy pragną kierować się własnym sumieniem stosując przepisy, które sprzyjają przyspieszeniu procesów oraz jego „uproszczeniu”, przy jednoczesnym

⁹ R. SZTYCHMILER, *Część II. Proces sporny*, w: Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, tom V, Księga VII, Procesy, red. naukowy J. Krukowski, Pallottinum 2007, s. 288.

¹⁰ *Popularna Encyklopedia Powszechna*, t. 1, Kraków 2001, s. 364.

¹¹ E. OLIVARES, dz. cyt., s. 42-44; por. P. MONETA, dz. cyt., s. 771-795.

uwzględnieniu konieczności ochrony prawdy świętego węzła, zachowując charakter sądowy procesu małżeńskiego¹².

2. Procedura apelacyjna

W Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku rozstrzyga się, że ta strona, która czuje się pokrzywdzona jakimś wyrokiem, rzecznik sprawiedliwości i obrońca węzła, mają prawo apelować od wyroku do wyższego sędziego. Apelacja jest możliwa nie tylko w przypadku całkowicie, ale również w przypadku częściowo „przegranego” procesu. Dotyczy to obu stron, jeśli uznają się za pokrzywdzone wyrokiem i obie wnoszą apelację¹³. Oczywiście strona, która „wygrała” proces i w wyniku procesu nie poniosła strat, nie ma potrzeby ochrony prawnej, a tym samym prawa do wnoszenia apelacji¹⁴.

W celu dokonania skutecznego wniesienia apelacji, czyli rozpoczęcia realizacji podmiotowego uprawnienia dochodzenia sprawiedliwości według przekonania strony procesowej, poprzez zakwestionowanie wydanego wyroku, należy podjąć działania prawne obejmujące zgłoszenie apelacji¹⁵. Apelację należy zgłosić temu sędziemu, który wydał wyrok, w zawitym terminie 15 dni użytecznych od wiadomości o ogłoszeniu wyroku. Jeśli strona nie została pouczona o możliwości i terminie apelacji, albo jest w swoim postępowaniu przeszkodzona, termin ten nie biegnie¹⁶. Termin apelacji jest terminem zawitym i dlatego w sprawach, które przechodzą w stan rzeczy osądzonej, po upływie terminu nie jest możliwe zgłoszenie apelacji. Natomiast w sprawach dotyczących stanu osób nie ma stanu rzeczy osądzonej, czyli prawomocności wyroku w znaczeniu właściwym, nie ma więc i terminów apelacyjnych w znaczeniu właściwym. Termin apelacji w sprawach dotyczących stanu osób jest w swoich skutkach tylko

¹² A. ZAMBON, dz. cyt., s. 270.

¹³ Por. CIC c. 1628.

¹⁴ R. SZTYCHMILER, dz. cyt., s. 287-288.

¹⁵ Tamże, s. 290.

¹⁶ DC art. 281 § 1; por. CIC c. 1630 § 1.

przepisem porządkowym, którego nieprzestrzeganie nie narusza prawa stron do kontynuacji procesu.

Wystarczające jest, aby apelujący, czyli jedna ze stron lub obrońca węgła czy też rzecznik sprawiedliwości, zadeklarował przed sędzią *a quo*, że chce wnieść apelację¹⁷. Prawodawca dopuszcza możliwość ustnego zgłoszenia apelacji, którą oczywiście notariusz w obecności apelującego ma obowiązek zredagować na piśmie¹⁸. Kodeks nie przewiduje innego terminu, niż 15 dni, dla ustnego zgłoszenia apelacji, dlatego należy go zachować¹⁹. Jeśli apelacja zostanie wniesiona po tym, jak stronom zakomunikowano jedynie część rozstrzygającą wyroku, zanim jeszcze w ogóle została ogłoszona, czyli zgodnie z prawem notyfikowana, należy postępować zgodnie z artykułem 285 § 2 Instrukcji *Dignitas connubii*²⁰. Treść tego artykułu stwierdza, że w takiej sytuacji nie biegną terminy, a strona powinna zawiadomić sędziego apelacyjnego o przeszkodzie, ten zaś może ponaglić do działania sędziego autora wyroku. W sytuacji wątpliwości, czy przysługuje prawo do apelacji, jest to badane przez sąd apelacyjny w sposób szczególny, czyli w tzw. trybie *expeditissime*²¹.

Przyjęte przez Prawodawcę określenie *prosecutio appellationis*, czyli poparcie apelacji, zakłada, że po zgłoszeniu apelacji w sądzie, którego wyrok jest zaskarżany, apelacja będzie prowadzona przed sądem apelacyjnym i zostanie umotywowana²². Dlatego też apelację należy poprzeć odpowiednim pismem apelacyjnym u tego sędziego, do którego jest kierowana w ciągu miesiąca od jej zgłoszenia Sędzia ze względu na szczególne okoliczności może ten termin wydłużyć²³. Poparcie apelacji jest to faktyczne uzasadnienie i podanie motywów, z powodu których strona w swoim odczuciu twierdzi, że wydany wyrok jest niesprawiedliwy, wydany z pogwałceniem prawa, nienależycie

¹⁷ DC art. 281 § 2.

¹⁸ DC art. 281 § 3; por. CIC c. 1630 § 2.

¹⁹ R. SZTYCHMILER, dz. cyt., s. 290.

²⁰ DC art. 281 § 4.

²¹ DC art. 282; por. CIC c. 1631.

²² R. SZTYCHMILER, dz. cyt., s. 292.

²³ DC art. 284 § 1; por. CIC c. 1633.

umotywowany, z pominięciem istotnych dowodów lub oparty na niewłaściwej ocenie materiału dowodowego²⁴. Ten, kto wnosi apelację, może prosić o interwencję trybunał *a quo*, aby ten przekazał akt poparcia apelacji do trybunału *ad quo*²⁵. Prawodawca sam określa, na czym polega poparcie apelacji: jest to zwrócenie się do sądu apelacyjnego o zmianę zaskarżonego wyroku, czyli wymierzenie sprawiedliwości pomyślniejszej od tej, którą wymierzył sąd wcześniejszy²⁶. Wniosek – formalnie konieczny – powinien zawierać prośbę strony procesowej skierowaną do sędziego apelacyjnego o zmianę zaskarżonego wyroku. Wniosek ten, wraz z załączonym egzemplarzem wyroku, musi być odpowiednio uzasadniony. Opisanie, w jaki sposób wyrok miałby ulec zmianie, oraz uzasadnienie, na jakiej podstawie wyrok uważa się za niesprawiedliwy, wchodzi w zakres poparcia apelacji. Nie ma wymogu dołączenia kopii pisma, które złożył apelujący do sędziego, który wydał wyrok, ale jest to wskazane²⁷.

Terminy na apelację nie biegną tak długo, jak długo nie dostarczono stronom odpisu wyroku. Jeśli strona nie może otrzymać od sędziego sporządzonego na piśmie wyroku, może się udać do sądu apelacyjnego, żeby dochodzić swoich praw. Sędzia apelacyjny w takiej sytuacji może nakazać sędziemu, który powinien wydać wyrok, by zrobił to jak najszybciej²⁸.

Przesłanie akt procesu do wyższej instancji jest obowiązkiem sędziego, który pismo apelacyjne otrzymał i z niego wywnioskował, który sąd jest właściwy²⁹. W tym przypadku należy przestrzegać norm kodeksowych zawierających przepisy odnoszące się do poświadczenia

²⁴ R. KAMIŃSKI, *Apelacja obrońcy węzła małżeńskiego w procesie zwyczajnym o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, *Ius Matrimoniale* 29 (2018), nr 3, s. 76.

²⁵ DC art. 284 § 2.

²⁶ R. SZTYCHMILER, dz. cyt., s. 293.

²⁷ DC art. 285 § 1; por. CIC c. 1634 § 1; por. F. DELLA ROCCA, *Commento ai can. 1634*, w: *Commento al Codice di Diritto Canonico*, a cura di P.V. Pinto, Roma 1985, s. 940.

²⁸ DC art. 285 § 2.

²⁹ DC art. 285 § 3; por. CIC c. 1634 § 3.

autentyczności akt, które należy przesłać do wyższej instancji³⁰. Gdy beзуżytecznie upływie zawity termin apelacyjny wobec sędziego, który wydał wyrok i wobec sędziego apelacyjnego, apelację uważa się za niemożliwą do realizacji³¹. Jeśli zaistnieje taka sytuacja, to zwykle nie da się już zastosować prawnych środków apelacji i wtedy w ogóle do niej nie dochodzi. Gdyby zdarzyło się, że apelacja została wcześniej zapowiedziana lub złożona zgodnie z obowiązującym terminem, a terminy jej zgłoszenia lub poparcia zaniedbane, to również domniemywa się, że apelacji zaniechano³².

3. Dekret wykonalności wyroku

Zgodnie z najnowszymi unormowaniami, po bezskutecznym upływie terminu przewidzianego na wniesienie apelacji wyrok podlega wykonalności. Zniesienie podwójnego zgodnego orzeczenia spowodowało przywrócenie, w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, dekretu wykonawczego, o którym mowa w kanonie 1651 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Dekret ów w literaturze kanonistycznej najczęściej nazywany jest dekretem wykonalności wyroku, dla wyraźnego odróżnienia go od dekretu wykonawczego wydawanego przez Sygnaturę Apostolską. Faktem jest, że w przypadku podwójnego zgodnego orzeczenia było ewidentne, kiedy wyrok pierwszej instancji został potwierdzony dekretem lub wyrokiem³³, gdyż nie upływał termin przewidziany na złożenie apelacji. W obecnym systemie wszystko ulega znacznej zmianie, aktualnie trzeba być bowiem pewnym, że beзуżytecznie upłynął termin przewidziany na wniesienie apelacji, tym samym że wyrok pozytywny staje się wykonalny, a to wymaga ze strony sędziego wydania specjalnego dekretu wykonalności wyroku³⁴.

³⁰ R. SZTYCHMILER, dz. cyt., s. 294.

³¹ DC art. 286; por. CIC c. 1635; por. E. ZANETTI, *Commento ai can. 1635*, w: *Codice di diritto canonico commentato*, a cura della Redazione di Quaderni di diritto ecclesiale, Milano 2001, s. 1253.

³² R. SZTYCHMILER, dz. cyt., s. 294.

³³ CIC c. 1684 § 1.

³⁴ A. ZAMBON, dz. cyt., s. 274.

Dekret wykonalności wyroku charakteryzuje się następującymi cechami: 1) jest wymagany wyłącznie dla pozytywnych wyroków stwierdzających nieważność małżeństwa, od których można wnieść apelację; 2) nie pokrywa się z treścią wyroku i nie może być w nim zawarty; wymagane są więc dwa odrębne dokumenty oraz dwa oddzielne zawiadomienia o doręczeniu. W chwili ogłoszenia wyroku nie wiadomo czy będzie zgłoszona i poparta apelacja, nie znane są też terminy przewidziane na złożenie tych dokumentów; 3) powinien potwierdzić, że nie została złożona legalna apelacja od wyroku. Zarządza więc doręczenie kopii wyroku ordynariuszowi miejsca, w którym zostało zawarte małżeństwo, albowiem nie może uczynić tego sędziego nie mając żadnej władzy wykonawczej nad parafiami i nie mogąc zlecić naniesienia zmian w księgach parafialnych³⁵; 4) sędziego, który wydał wyrok, jest właściwy do wydania dekretu wykonalności wyroku. Dotyczy to również sytuacji, w której zgłoszono apelację, ale nie została ona poparta dowodami. W tym przypadku sąd apelacyjny, biorąc pod uwagę niezłożenie dowodów na poparcie apelacji, przesyła dokumentację sędziemu pierwszej instancji. Ponadto, ma to miejsce w sytuacji, gdy istnieją problemy dotyczące prawa do apelacji (takie jak złożenie apelacji w przewidzianym terminie lub jej niezłożenie) rozpatrywane w sądzie apelacyjnym³⁶, aby nie spowodowało to automatycznego zawieszenia wykonalności wyroku. Można temu zapobiec składając natychmiast, wraz z zapytaniem o prawo do apelacji, wniosek do sędziego, który wydał pozytywny wyrok, o zawieszenie wykonalności wyroku lub samego dekretu wykonalności wyroku, jeśli został już wydany³⁷.

Biorąc pod uwagę ewidentną zawzięłość i delikatność tych kwestii, nie ulega wątpliwości, że dekret wykonalności wyroku powinien być wydany wyłącznie wtedy, gdy ma się moralną pewność, że bezskutecznie upłynął termin wymagany do zgłoszenia apelacji. Ponadto,

³⁵ P. ERDÖ, *Osservazioni sulla nuova regolamentazione del processo matrimoniale*, Periodica 105 (2016), s. 628; por. A. ZAMBON, dz. cyt., s. 275.

³⁶ CIC c. 1631.

³⁷ A. ZAMBON, dz. cyt., s. 275-276.

uwzględniając obiektywną zawilóść nowych spraw, w których prawo do zawarcia nowego związku małżeńskiego zależy nie od zwykłego doręczenia orzeczenia sądowego, ale od ryzyka zgłoszenia i/lub poparcia apelacji, byłoby bezpieczniej i stosowniej uzależnić możliwość zawarcia nowego związku małżeńskiego od dokonania adnotacji orzeczenia stwierdzającego nieważność małżeństwa w odpowiednich księgach parafialnych³⁸.

4. Obowiązek obrońcy wężła do wniesienia apelacji

Apelacja umocowana w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku przewidywała, iż w sytuacji przesłania z urzędu akt pierwszej instancji oraz wyroku pozytywnego do trybunału apelacyjnego³⁹, obrońca wężła tracił możliwość wniesienia apelacji. Do tego stopnia taka praktyka się szerzyła, aż zapomniano, iż taki środek w ogóle istnieje. Jednak w procesie opartym na dokumentach ustanowiono, że obrońca wężła powinien zaskarżyć wyrok, „jeżeli roztropnie uważa, że nie ma pewności co do wad, o których w kan. 1688 oraz braku dyspensy”⁴⁰, a więc uznając za niedostatecznie uzasadniony (łącznie z konieczną pewnością moralną) wyrok wydany przez sędziów. Autor Instrukcji *Dignitas connubii* przypomina, że „obrońca wężła zobowiązany jest z urzędu do wniesienia apelacji, jeśli uważa, że wyrok wydany w pierwszej instancji, stwierdzający nieważność małżeństwa, nie jest dostatecznie uzasadniony”⁴¹, właśnie poczynsz od jego „obowiązku proponowania i przedstawienia wszystkich argumentów, które w sposób rozumny mogą być przytoczone przeciw nieważności lub rozwiązaniu”⁴² oraz jego „obowiązku proponowania, we wszystkich instancjach, wszelkiego rodzaju dowodów, sprzeciwów

³⁸ G.P. MONTINI, *Dopo la decisione giudiziale: appello e altre impugnazioni*, w: *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco*, a cura della Redazione di Quaderni di diritto ecclesiale, Milano 2016, s. 125; por. A. ZAMBON, dz. cyt., s. 276.

³⁹ CIC c. 1682 § 2.

⁴⁰ CIC c. 1687 § 1, teraz MIDI c. 1689 § 1.

⁴¹ DC art. 279 § 2.

⁴² CIC c. 1432.

i wyjątków, które wpływają na ochronę węzła małżeńskiego, z wyjątkiem prawdziwości faktów⁴³.

Z całą stanowczością należy podkreślić, że w obecnych przepisach, w niektórych sytuacjach obrońca węzła ma obowiązek świadomie wnieść apelację od wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa, a nie dysponując wystarczającymi dowodami, przynajmniej ma obowiązek starannej oceny, czy należy zgłosić apelację⁴⁴. Erdö zauważa: „Wobec koniecznej kontroli pozytywnego wyroku przez sąd wyższej instancji, który ustanowił poprzedni wymóg *duplex conformis*, reforma procesu powoduje, że szczególnego znaczenia i powagi nabiera zachowanie obrońcy węzła w tym postępowaniu, gdyż oskarżyciel publiczny ma poważny obowiązek *nie wniesienia apelacji, ale rozważenia czy nie trzeba jej wnieść*”⁴⁵. Należy oczywiście zwrócić uwagę na to, iż bardzo różna może być reakcja sędziów na apelację wniesioną przez obrońcę, ale to już jest zupełnie odrębne zagadnienie, które nie powinno mieć wpływu na decyzję obrońcy węzła⁴⁶.

„Zakładając, że apelację wnosi obrońca węzła lub rzecznik sprawiedliwości sądu, który wydał wyrok, postępowanie powinno być kontynuowane przez obrońcę węzła i rzecznika sprawiedliwości sądu apelacyjnego. W każdym przypadku, jeśli sprawa i motywacja wniesienia apelacji zostały przedstawione przez obrońcę węzła pierwszej instancji, obrońca węzła sądu wyższej instancji uważając apelację za nieuzasadnioną może – tak jak w przypadku stron spornych – zrzec się kontynuowania apelacji wraz z jej skutkami”⁴⁷. W porównaniu do poparcia apelacji przez obrońcę węzła sądu wyższej instancji, należy stwierdzić, że do pełnienia tej funkcji – tak jak w przypadku stron spornych – obowiązkowo należy spełniać wymagania kodeksowe⁴⁸.

⁴³ A. ZAMBON, dz. cyt., s. 279; por. DC art. 56 § 3.

⁴⁴ P. ERDÖ, dz. cyt., s. 628-629; por. A. ZAMBON, dz. cyt., s. 279.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ R. KAMIŃSKI, dz. cyt., s. 80-81.

⁴⁷ CIC c. 1636 § 1.

⁴⁸ CIC c. 1634 § 1.

Obróńca węzła w postępowaniu apelacyjnym może zrzec się wnie-
sienia apelacji⁴⁹, chociaż decyzja ta, uwzględniając charakter apelacji
oraz urząd obrońcy węzła, powinna być „przynajmniej poważnie
uzasadniona”⁵⁰. Wydaje się jednak, że dotyczy to bardziej zrzeczenia
w celu kontynuowania *prosecutio* apelacji, niż zrzeczenia po tym, jak
sąd apelacyjny przejął sprawę⁵¹. „Natomiast w przypadku, gdy zrze-
czenie nastąpiło po tym, jak sąd apelacyjny wniósł własną sprawę,
nie mówimy już o zrzeczeniu się apelacji, ale o rezygnacji z wniosku,
a więc w celu jego zastosowania⁵² powinny zadziałać klauzule i osoby,
o których mowa w Kodeksie”⁵³.

5. Teoretyczny obraz zasady apelacyjności

Zasada apelacyjności lub instancyjności, która wpływa w sposób
zasadniczy na przebieg *iudicium*, oprócz praktycznego wymiaru
wynikającego z działania stron w odniesieniu do przedmiotu sporu
i w relacji do sędziego, ma również swój teoretyczny obraz. Obraz
ten pozwala spojrzeć na zasadę apelacyjności, która stoi u podstaw
tworzenia konkretnych i szczegółowych norm, z których wypływają
prawa i obowiązki możliwe do realizacji w poszczególnych etapach
iudicium. System polskiego procesu karnego i system polskiego pro-
cesu cywilnego, podobnie jak system kanonicznego prawa procesow-
ego, wypływają z tego samego źródła, którym jest prawo rzymskie,
dlatego warto również uwzględnić zasadę apelacyjności w aspekcie
tych trzech odmienności procesowych.

Zasada instancyjności w polskim procesie karnym i polskiej
procedurze cywilnej ma bardzo duże znaczenie, ponieważ sprzyja
możliwości ustalaniu prawdy materialnej i naprawieniu faktycz-
nych i prawnych pomyłek sądowych. Z podobną sytuacją można się

⁴⁹ Por. CIC c. 1632 § 2.

⁵⁰ G.P. MONTINI, *Il difensore del vincolo e l'obbligo dell'appello*, Periodica 106 (2017),
s. 318; por. A. ZAMBON, dz. cyt., s. 281.

⁵¹ A. ZAMBON, dz. cyt., s. 281.

⁵² Por. CIC c. 1640.

⁵³ A. ZAMBON, dz. cyt., s. 281; por. CIC c. 1524 § 3.

zetknąć w kanonicznych sprawach o nieważność małżeństwa prowadzonych w ramach *iudicium*. W tym przypadku zasada apelacyjności również wspiera możliwości dochodzenia do prawdy obiektywnej, jaką jest nieważność konkretnego małżeństwa. Jednocześnie zasada ta zabezpiecza stronom prawo do obrony, zwłaszcza prawo do obrony tej stronie, która czuje się pokrzywdzona wyrokiem⁵⁴.

Dzięki działaniu zasady apelacyjności wszystkie ważniejsze decyzje procesowe, jakimi są wyroki stanowcze⁵⁵, z których strony procesowe są niezadowolone, mogą być skontrolowane przez wyższą instancję, która musi działać w innym składzie osobowym. Równocześnie zasada ta pozwala każdej stronie na zrealizowanie jej podstawowego prawa do zaskarżenia decyzji sądu, którą uważa za krzywdzącą.

Zasada instancyjności zapewnia stronie procesowej gwarancje, że po wydaniu orzeczenia nie stwierdzającego nieważności małżeństwa, może ona zwrócić się do sądu wyższego rzędu o ponowne rozpoznanie tej sprawy w celu zbadania prawidłowości rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji. Tego typu uprawnienia stron procesowych powodują, że sąd orzekający w pierwszej instancji musi

⁵⁴ Decyzja wyrokowa sędziego kościelnego musi mieć najwyższe gwarancje sprawiedliwości, dlatego sędzia powinien uwzględnić wszystkie możliwe do pozyskania i oceny przez niego informacje. Wśród tych informacji bezwzględnie najważniejsze są obrazy faktów, ustalonych w sposób pełny i obiektywny. Więcej na ten temat zob. A. DZIĘGA, *Zasada bezpośredniości w kanonicznym spornym procesie ustnym*, w: *Ecclesia et Status*. Księga jubileuszowa z okazji 40 – lecia pracy naukowej Profesora Jerzego Krukowskiego, red. A. Dębiński, K. Orzeszyna, M. Sitarz, Lublin 2004, s. 273-288. Sędzia, ogłaszając wyrok, w celu zagwarantowania prawa do obrony stronie procesowej, powinien wskazać konkretne środki przy pomocy których ów wyrok może zostać podważony. Zob. G. LESZCZYŃSKI, *Gwarancje prawa do obrony w świetle instrukcji Dignitas connubii*, *Ius Matrimoniale* 19 (2008), nr 13, s. 122.

⁵⁵ Szerzej na ten temat zob. W. WENZ, *Decyzje sędziego. Przesłanie sprawy do trybunału apelacyjnego i postępowanie*. w: *Proces małżeński według Instrukcji „Dignitas connubii”*. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 13–14 czerwca 2005 roku. II Ogólnopolskie Forum Sądowe, red. T. Rozkrut, Tarnów 2006, s. 129-144; W. WENZ, *Tytuł X. Decyzja sędziego*, w: *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. naukowa T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 325-351.

bezwzględnie brać pod uwagę fakt, że wydane przez niego orzeczenie o braku nieważności małżeństwa może być zaskarżone do sądu wyższego rzędu. A jeśli to się stanie, orzeczenie pierwszej instancji poddane jest kontroli wyższej instancji i w jej następstwie może być ono zmienione.

Zasada apelacyjności organizuje *iudicium* w ramach rozstrzygnięcia, chociaż jej właściwa realizacja jest możliwa dopiero w końcowej fazie procesu. Niemniej jednak z jej istnieniem trzeba się zmierzyć od początku trwania *iudicium*. Sędzia, który podejmuje jakąkolwiek decyzję, dokonuje jakiegokolwiek czynności w trakcie trwania procesu, musi mieć świadomość zgodnego z prawem działania, które podlega apelacyjności. Tym samym wiąże to strony procesowe i wszystkich innych uczestników postępowania.

Wnioski

Zasada apelacyjności, bardzo silnie umocowana w kanonicznym w *iudicium* – w świetle reformy papieża Franciszka – nadal daje stronie procesowej możliwość odwołania się od wyroku, z którego jest niezadowolona. Bardzo ważne jest uświadomienie sobie przez stronę istnienia tej zasady od samego początku trwania procesu, z jednoczesnym zastrzeżeniem o możliwości jej realizacji dopiero po publikacji wyroku. Ta strona procesowa bowiem, która od samego początku trwania *iudicium* – kanonicznego procesu o nieważność małżeństwa, czuje się krzywdzona przez kościelny wymiar sprawiedliwości i ma wrażenie, iż jej prawa nie są respektowane, może mieć poczucie bezpieczeństwa właśnie ze względu na istnienie zasady apelacyjności. To poczucie bezpieczeństwa powinno wynikać z faktu możliwości odwołania się od wyroku, który nie daje stronie poczucia sprawiedliwości.

Gwarantem wykonalności i skuteczności zasady apelacyjności, pozostaje niezmiennie obrońca węzła, który stojąc na straży dobra publicznego Kościoła, którym jest małżeństwo kanoniczne, w sytuacjach uzasadnionych powinien rozważyć wniesienie apelacji. Do takich sytuacji z pewnością należy brak kompatybilności tytułu nieważności małżeństwa z postępowaniem dowodowym, czy też brak

uzasadnienia dla stosowania danego tytułu nieważności małżeństwa w kontekście przepisów prawnych czy też praktyki Roty Rzymskiej.

W sytuacji nowych unormowań wprowadzonych przez papieża Franciszka w 2015 roku, należy sobie uświadomić przede wszystkim brak konieczności *duplex conformis*, która pewne kwestie procesowe oczywiście bardzo wydłużała i komplikowała, zwłaszcza w kontekście pierwszego pozytywnego wyroku o nieważności małżeństwa. Ale również instytucja ta pewne elementy związane z upływem terminów apelacyjnych – upraszczała i tym samym ułatwiała wykonalność wyroku. Właśnie w związku z zaistnieniem takiej sytuacji formalno-prawnej, konieczne stało się wydanie specjalnego dekretu wykonalności wyroku w przypadku orzeczenia stwierdzającego nieważność małżeństwa i braku wniesienia apelacji.

Trzeba bowiem pamiętać o tym, że wniesiona apelacja utrzymuje stan zawisłości spornej (*lis pendens*) i w sposób skuteczny „przenosi” *iudicium* do kolejnej instancji. Tym samym zasada apelacyjności i litispencji wchodzi ze sobą w korelację będącą gwarancją sprawiedliwości sądowej. Kwestia kontroli instancji wyższej wobec instancji niższej w sądownictwie kościelnym pozostaje zawsze bardzo problematyczna i wzbudza wiele negatywnych emocji. Jednakże jej istnienie jest oczywiste i wynika z procedury sądowej nakazanej przepisami systemu prawnego, jakim jest kościelne prawo procesowe.

The principle of appeal in light *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Canon 1680 MIDI provides new appealing rules, which cause many new issues requiring detailed clarification. First of them is reference to cases ended in first instance with so-called positive or negative sentence. Further is an appealing duty by the defender of the bond. Very interesting and requiring to detail issue is the appeal for deferment. Also, many difficulties with the interpretation raises appeal in the briefer process before the bishop.

SŁOWA KLUCZOWE: reforma Papieża Franciszka; proces kanoniczny; proces o nieważność małżeństwa; *Mitis Iudex Dominus Iesus*; prawo kanoniczne

KEYWORDS: Pope Francis's reform; canonical process; process regarding the nullity of marriage; *Mitis Iudex Dominus Iesus*; canon law

NOTA O AUTORZE

DR HAB. MARTA GRESZATA-TELUSIEWICZ, PROF. UCZ. – pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, kierownik Katedry Kościelnego Prawa Procesowego, Małżeńskiego i Karnego oraz Katolickich Kościołów Wschodnich w Instytucie Prawa Kanonicznego.